

Van Wad tot Woud: nieuws uit de Friese natuur

Merel Zweemer

Deze keer over de Walrus die nu in de Waddenzee zwemt. Ook zijn er weer bijzondere vondsten gedaan, zoals van een korfmossel, meerdere soorten planten en een eendagsvlieg. Tekstuele bijdragen zijn van Arnoud van der Berg, Anthonie D.P. van Peursen & Jaap H. de Boer, Ben Bruinsma, Klaas Ybema, Hinko Talsma en Jan Bosma. Heeft u een bijzondere waarneming gedaan? Mail dit dan naar mzweemer@gmail.com om uw nieuws met de andere lezers van Twirre te delen!

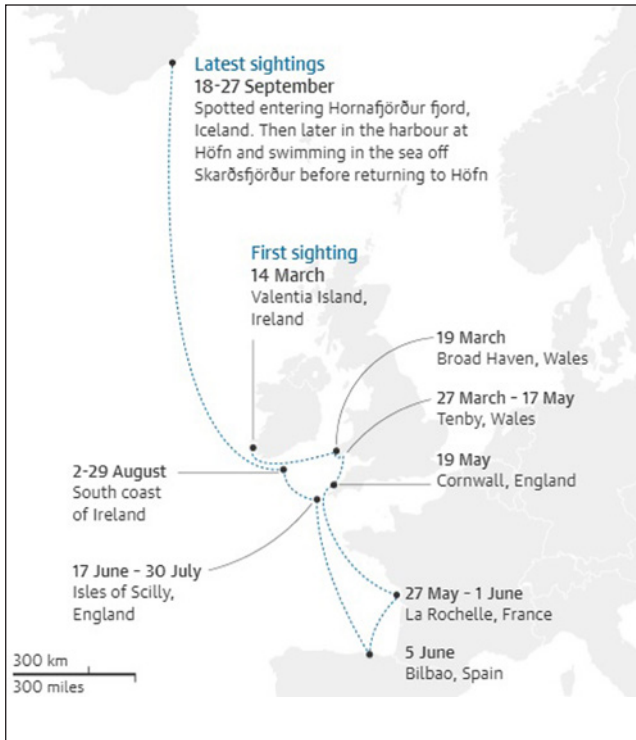

Figuur 1. De vrouwtjeswalrus rustend op de pier. Terschelling 12 oktober 2021 (foto Leo Bot).

Walrus (*Odobenus rosmarus*) in de Waddenzee

Het zal inmiddels niemand ontgaan zijn, sinds 20 september hangt er een Walrus in het Friese deel van de Waddenzee rond. De komst van het dier naar Nederland werd al enige tijd verwacht, omdat de Walrus al langer in de buurt was. Op 17 februari dit jaar dook de Walrus voor het eerst op bij het havenstadje Vorupør in Denemarken. Het bleek om een jong vrouwtje te gaan met een geschat gewicht tussen de 300 en 500 kilogram. De eerste dagen in Vorupør werd waargenomen dat het dier veel trilde en sliep, waarschijnlijk als gevolg van de lange reis die ze achter de rug had. Tevens werd gezien dat het dier veel kleine wondjes had, maar dit werd als normaal beschouwd en niet levensbedreigend. De volgende waarneming was op 24 februari 30 kilometer zuidelijk van Vorupør. Op 18 maart werd het dier weer gezien, bij Hvide Sande, meer dan 100 kilometer zuidelijk van Vorupør. Daarna bleef het heel lang stil. Deels kwam dat doordat Deense autoriteiten geen ruchtbaarheid wilden geven aan de

Walrus, maar het is ook mogelijk dat het dier verder uit de kust verbleef. Op 7 september kwam het bericht dat de Walrus op het Duitse Waddeneiland Baltrum zat. Toen ging ze 'eilandhoppen' naar Wangerooge (8 september), Spiekeroog (10 september), weer terug naar Wangerooge (14 september) en vervolgens Borkum (17 september). Op 20 september was het dan zover, de Walrus rustte kort op de zandbank Simonszand in het Nederlandse deel van de Waddenzee! Op 23 september was ze weer even terug op Borkum om vervolgens drie dagen later naast de veerhaven van Schiermonnikoog op een wadplaat te rusten. Even verdween ze weer uit beeld, maar op 30 september koos ze als rustplaats voor de zuidpier in de Willems haven te Harlingen. Daar hebben veel mensen deze Arctische schoonheid kunnen bewonderen. Om het dier rust te gunnen, sloten instanties de pier voor een groot deel af en kon men vanaf de kade tegenover de Walrus van het dier genieten. Met hoogwater zwom de Walrus de haven uit en bleef weer enkele dagen uit beeld om vervolgens op 5 en 6 oktober wederom op de pier van Harlingen te gaan liggen. Ook daarna

Figuur 2. Deze figuur geeft weer welke afstand de mannetjeswalrus heeft afgelegd op doorreis door Europa (bron: The Guardian / Seal Rescue Ireland and South-east Iceland Nature Research Centre, 2021).

was het dier weer even weg, maar ze zwom op 12 en 13 oktober ineens rond in de haven van Terschelling. Ook daar is ze inmiddels weer uit beeld verdwenen.

Waar ging het dier dan steeds heen? Walrussen eten voornamelijk schelpdieren. Ze kunnen tot enkele honderden meters diep duiken waarbij ze hun snorharen gebruiken om schelpen te lokaliseren. Ze eten de schelp niet op, maar ze kunnen heel hard zuigen en slurpen als het ware het schelpdier uit het huisje. De Waddenzee bestaat hoofdzakelijk uit een zandbodem. Niet iets waar een Walrus voedsel kan vinden. Wat ze nodig heeft, zijn schelpenbanken. Een theorie is dat het dier steeds enkele dagen op de Noordzee doorbrengt en dan druk aan het foerageren is. Vervolgens zwemt ze terug de Waddenzee in en zoekt een plek waar ze rust kan pakken. Walrussen kunnen tot wel 20 uur per dag slapen. Ze kunnen ook net als zeehonden op zee slapen en zijn daardoor niet genooddakt om steeds aan land te komen.

De vrouwtjeswalrus die Denemarken, Duitsland en nu Nederland aandoet, is niet de enige Walrus die dit jaar naar het zuiden is afgezakt. Op 14 maart 2021 werd een mannetjeswalrus gevonden op het Ierse eiland Valentia in Kerry. Dit dier werd iets groter ingeschat dan het Deense vrouwtje, naar schatting rond de 800 kilogram, maar wel nog een jong dier van vier tot vijf jaar oud. Alsof naar Ierland zwemmen nog niet genoeg was, begon ook dit dier aan een zwerftocht en ging daarbij nog iets verder weg dan het vrouwtje. Op 19 maart werd het mannetje gezien op de kust van

Pembrokeshire in Wales. Daarna verdween hij langere tijd uit zicht, om twee maanden later, op 19 mei, in Cornwall, Engeland te worden gezien. Dan op 27 mei verscheen hetzelfde dier bij Les Sables d'Olonne in Frankrijk. Deze plek ligt aan de noordkant van de Golf van Biskaje, onder de stad Nantes. Op 2 juni zwom hij naar La Rochelle, een plaats die ongeveer vijftig kilometer zuidelijker ligt. Drie dagen later zwom de Walrus in de monding van de rivier Nervion bij Bilbao, Noord-Spanje. Hier vandaan trok het dier weer noordwaarts en 17 juni was de Walrus terug op Brits grondgebied, bij de Scilly eilanden. Daar kreeg de Walrus na enkele dagen een eigen ponton om op te rusten, nadat het dier verschillende kleinere boten tot zinken had gebracht die niet bestand waren tegen 800 kilogram blubber. Vrijwel de hele maand augustus spendeerde de Walrus voor de kust van Cork, wederom in Ierland. De volgende melding kwam bijna drie weken later, op 18 september, uit Höfn, IJsland (figuur 2). Naar verwachting zwemt het mannetje nu door in noordelijke richting naar zijn oorspronkelijk leefgebied, waarschijnlijk bij Spitsbergen. Het dier kon onderweg goed herkend worden aan kenmerkende littekens op de flippers en de lengte van zijn slag tanden.

Deze twee bijzondere dieren hebben enige tijd Europa op zijn kop gezet. Voor veel landen was het voor het eerst in lange tijd dat er een Walrus voor de kust zwom. In Nederland zijn elf waarnemingen bekend van Walrussen, waarvan vijf in de twintigste eeuw. In november 1926 werd een mannetjeswalrus gefotografeerd bij Den Helder die een jaar later werd doodgeschoten bij Göteborg, Zweden. In november 1972 en december 1976 werd een mannetje waargenomen op Texel, beide malen hetzelfde exemplaar. In de jaren ertussen zwom dit dier voor de Zeeuwse en Belgische kust. In maart 1981 werd een mannetje gevonden op Ameland. Dit dier werd gevangen en naar Pieterburen gebracht. Hij besloot echter zelf dat hij weer gezond was toen hij over een hek klom en door de Groningse polder ging wandelen. Het dier is uitgezet op Helgoland, waar het nog een tijdje verbleef om vervolgens te vertrekken, vermoedelijk in noordelijke richting. In maart 1982 zat er bij Huisduinen en op Texel een mannetjeswalrus. In januari 1998 zat er wederom een mannetjeswalrus op Ameland. Het dier trok de volgende dag naar Duitsland en uiteindelijk ook nog langs de Zweedse en Noorse kust. Het walrusvrouwtje dat nu in de Waddenzee rondzwemt, is het eerste dier dat in de periode september-oktober ons land aandoet en is ook het eerste vrouwtje in de afgelopen honderd jaar in Nederland. Het blijft afwachten wanneer dit dier besluit om de reis noordwaarts te aanvaarden.

Korfmosseel

Een niet nader gedetermineerde korfmossel op een gedregde fietstas in de Ooster Stadsgracht van Leeuwarden werd door Jaap H. de Boer herkend als een Toegeknepen korfmossel, een Zuid-Aziatische exoot en nieuw voor Fryslân. Anthonie D.P. van

Figuur 3. Toegeknepen korfmossel op fietstas, Ooster Stadsgracht Leeuwarden 5 januari 2021 (foto Lisette Cuperus).

Peursen bevestigde deze waarneming. Dit is een bijzondere vondst, omdat het een flinke sprong noordwaarts betekent voor deze soort in ons land. In de uitgebreide korfmosselcollectie Van Peursen komt materiaal uit Overijssel nog het meest in de buurt. Daar zijn vijf vondsten bekend, namelijk in de IJssel, spoorbrug in Zwolle (12-04-1996, H. de Vries), IJssel, Katerveer bij Zwolle (12-04-1996, H. de Vries; 14-03-2004, verzamelaar onbekend), IJssel, Katerveersluizen bij Zwolle (14-03-2004, verzamelaar onbekend) en Twentekanaal bij Hengelo, op circa 2 meter diepte naast de Zwaikom (08-04-2007, W.J. Kuijper). Deze vondsten komen overeen met wat er uit de literatuur bekend is van de soort, namelijk een verspreiding in grote, stromende wateren. De meeste waarnemingen in Nederland zijn inderdaad gedaan in de grote rivieren of de delta in Zeeland. Het collectiemateriaal uit Overijssel is gebonden aan het stroomgebied van de rivier de IJssel. Er was bij Van Peursen al een eerdere vondst bekend uit Fryslân, maar die was zo afwijkend dat daar niet eerder melding van is gemaakt. Op 9 september 2017 vond W.J. Kuijper een losse klep op een pad voor de hoge zeereep op Schiermonnikoog. Hoewel deze melding erg afwijkend is en het niet om een doublet gaat, is het exemplaar wel opgenomen in de collectie Van Peursen. De vondst in Leeuwarden is gedaan door Lisette Cuperus op 5 januari 2021 (figuur 3). Dit exemplaar van de Toegeknepen korfmossel is niet bewaard gebleven. Op 8 juni 2021 troffen Harrie Bosma en Jaap de Boer nog drie levende dieren, acht lege doubletten en een losse klep van de Toegeknepen korfmossel aan in de Achlumer Feart, net ten zuidoosten van Harlingen. Een nieuwe soort voor Fryslân moet natuurlijk ook een Friese naam hebben. De Fryske Akademy denkt in zulke gevallen graag mee met passende naamgeving. In het geval van de Toegeknepen korfmossel is gekozen voor *Tichtknypte koermoksel*. Het wordt afwachten of en waar deze soort nog meer gevonden zal worden de komende jaren.

Bijzondere planten

Ook het afgelopen halfjaar werden er weer bijzondere plantenvondsten gedaan. Soms betreft het nieuwe

soorten voor onze provincie, maar ook waarnemingen buiten het bekende verspreidingsgebied of hoge aantallen op een bepaalde locatie maakt dat het om leuke vondsten kan gaan.

Een korte update vanuit het project Programmatiese Aanpak Grote Wateren (PAGW) waaronder ook de dijkverzwaring langs de Afsluitdijk valt. Tijdens de inventarisaties langs de zee kant van de Afsluitdijk zijn tot op heden al veel zeldzame planten gevonden. Het gaat daarbij onder andere om Draadklaver (figuur 4), Kwelderzegge, Zeevenkel, Gelobde melde en Dunstaart. De meeste van deze planten zijn uitsluitend aan de kust te vinden en zijn vastgesteld op de Afsluitdijk, Waddeneilanden en in Zeeland. Een artikel over de grootschalige planteninventarisatie die thans plaatsvindt langs de Afsluitdijk volgt nog wanneer de inventarisaties afgerond zijn.

Klaas Ybema vond tijdens vrijwilligerswerk voor Natuurmonumenten in de Bantpolder Klavervreter. Deze plant is zeer zeldzaam in het noorden van het land en was bekend van het Lauwersmeergebied. Het is geen inheemse soort maar komt van oorsprong uit Noord-Afrika, Zuidwest-Azië en Zuid-Europa. De plant parasiteert op Rode klaver door een wortelachtige uitloper te verbinden met de wortel van Rode klaver. Vervolgens onttrekt de Klavervreter uit deze plant water en voedingsstoffen.

In de Seefonsterpolder ten oosten van het Rijsterbos trof Ybema Knolrus en Geelgroene zegge aan, soorten die in het voormalig boerenland zeker niet voorkwamen. Het talud van enkele sloten was in flauwe helling afgegraven en daar groeiden de planten. In de Lionserpolder trof Ybema vorig jaar één exemplaar Moeraszoutgras en dit jaar honderden. Tevens op dezelfde locatie groeide Waterpostelein, een soort die volgens Verspreidingsatlas.nl nog niet van dat kilometerhok bekend was.

Hinko Talsma meldt dat de bijzonder mooie orchidee Hondskruid dit jaar voor het eerst in Fryslân werd gevonden op maar liefst drie afzonderlijk locaties,

Figuur 4. Draadklaver, Westhoek 4 juni 2021 (foto Ben Bruinsma).

te weten Vlieland, Lauwersmeer en Ameland. Op Ameland ging het om tenminste achttien exemplaren. De vondsten passen in het patroon dat in de laatste decennia een groot aantal soorten naar het noorden opschuift als gevolg van klimaatverandering. Het leuke is dat de vondsten op Vlieland en in de Lauwersmeer min of meer 'toevallig' zijn gedaan door 'citizen scientists' die hun vondst gemeld hebben via Waarneming.nl. Op Vlieland zijn de vondsten gedaan door medewerkers van SBB in voor publiek niet toegankelijk gebied. Het is zeer aannemelijk dat Hondskruid op meer plekken in Fryslân voorkomt dan we nu weten.

Een andere opmerkelijke vondst betreft *Parentucellia latifolia* (nog geen Nederlandse naam). Deze halfparasiet (kruidachtige uit de bremraapfamilie) komt in het gehele Middellandse Zeegebied voor op zandige plaatsen langs de kust. Tot voor kort was de meest noordelijke vindplaats een camping in België. Maar dit voorjaar werd de soort op een camping op Vlieland gevonden en direct met enkele honderden exemplaren. Waarschijnlijk staat de soort hier al een aantal jaren.

Een aantal jaren terug werden er meerdere waarnemingen gedaan van Vetblad, onder andere in het Stuttebosch bij Oldeberkoop én op twee locaties op Schiermonnikoog. Opmerkelijke vondsten, buiten het bekende verspreidingsgebied van de soort. Vetblad is een zeer zeldzame plant die groeit op zure, natte en schrale zandgronden. De soort is vooral bekend van blauwgrasland, heide, (hoog) veenmoeras en natte rotsen op hellend terrein en in Nederland vanaf 2010 uitsluitend bekend van locaties in Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg. In recente jaren werd de soort regelmatig vegetatief gemeld. Dit jaar stonden de planten voor het eerst in bloei. En opeens blijkt het toch geen Vetblad (*Pinguicula vulgaris*) maar *P. grandiflora*, een soort die wel verkrijgbaar is in tuincentra.

Nieuwe soort eendagsvlieg

Op 28 mei 2021 troffen Jan Bosma en Paul van Eik tijdens een dagvlinders zoeken in het Stuttebosch nabij Oldeberkoop een nieuwe Friese soort eendagsvlieg. Het is de Driehoekendagsvlieg (figuur 5), een soort die hoofdzakelijk in de oostelijke helft van het land voorkomt. De rand van het verspreidingsgebied bevindt zich weliswaar vlakbij de grens met Fryslân, maar tot mei dit jaar was de Driehoekendagsvlieg

Figuur 5. Driehoekendagsvlieg, Stuttebosch 28 mei 2021 (foto Jan Bosma).

nog niet uit onze provincie bekend. In ons land zijn er 57 soorten eendagsvliegen bekend. Hoewel de dieren maar kort leven, is dit doorgaans wel langer dan één dag, maar maximaal twee tot drie weken. Uit het geslacht waartoe ook de Driehoekendagsvlieg behoort, zijn vier soorten bekend uit Nederland. Naast de Driehoekendagsvlieg gaat het om de Halfgevekte eendagsvlieg, de Vierlijneendagsvlieg en de Zeslijneendagsvlieg. Die laatste is uitgestorven in Nederland. De Vierlijneendagsvlieg is ook bekend uit Fryslân. Als leefgebied heeft de Driehoekendagsvlieg grotere beken en kleinere meren. Het moet gaan om langzaam stromend, schoon water. De soort vliegt van april tot augustus, met een piek in mei. De volwassen dieren en de larven zijn gemakkelijk te herkennen aan hun uitgebreide donkere, driehoekige tekening die het duidelijkst is op de eerste achterlijfsegmenten.

Websites

Gonggrijp, S., H. Talsma & B. Bruinsma, FLORON, Een botanische trip naar Vlieland. 20 mei 2021, <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=27689>

Irish Whale and Dolphin Group, Walrus update, now in south eastern Iceland Sept 19t. 19 september 2021, <https://iwdg.ie/walrus-returns-to-irish-waters-mon-2nd-august/>

The Guardian, Wally the walrus hits Iceland on tour of Europe. 1 oktober 2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/oct/01/hes-so-majestic-wally-the-walrus-hits-iceland-on-tour-of-europe>

Merel Zweemer
Humaldastate 13
8926 RD Leeuwarden
mzweemer@gmail.com